

Ivo Perišin¹

UDK 336.748.12

O DRUŠTVENIM ODNOSIMA, A USPUTNO I O INFLATORNOM ZAPETLJAJU

Sažetak

Razvoj ljudske civilizacije nepobitno je povezan s odnosima reprodukcije. Tako se i o socijalnim nejednakostima, siromaštvu, nezaposlenosti, pa i inflaciji, može govoriti kao proizvodu društvenih odnosa i sustava reprodukcije. Analizirajući uzroke inflacije, također se uzroci mogu naći u zanemarivanju defekata vladajućeg sustava ekonomskih odnosa. Naime, upravo taj sustav čija je osobina reprodukcija zasnovana na profilerskom principu, brojni analitičari tretiraju kao pokretačku snagu razvoja, a ne kao uzročnik sve izraženijih socijalnih razlika. Jedan od razloga idolatrije takvog oblika kapitalizma su i brojni primjeri propalih ili još uvijek postojećih modela socijalističke izgradnje. Ti modeli, među kojima je najpoznatiji „sovjetski“ model koji se proširio nerazvijenim zemljama, mogu se nazvati i „azijatskim modelom“ i s pravom se mogu smatrati izopačenim modelima izgradnje socijalizma koji su u stvarnosti bili negacija svake pomisli o društvenom boljitku. Kada je riječ o Hrvatskoj, jedan od osnovnih problema hrvatskog gospodarstva je u otvorenoj i prikrivenoj nezaposlenosti, a k tome i neradu, tj. nemoći u korištenju potencijala radno sposobnog stanovništva.. Za rješenje tog problema potrebno je pronaći modele

¹ Akademik Ivo Perišin, dr.sc, professor emeritus Ekonomskog fakulteta u Zagrebu

organiziranja, a autor ga vidi u procesu samoorganiziranja radnika koji preuzimaju prava i odgovornosti.

Ključne riječi: društveni odnosi, reprodukcija, inflacija, gospodarstvo, nezaposlenost, socijalističke reforme.

JEL klasifikacija: O16

Uvod

Mnogo toga ne znamo (počevši od velikog praska), ali morali bismo bar znati onu nepobitnu povezanost uspona ljudske civilizacije s odnosima reprodukcije. Na tu vezu, ukoliko ne nastojimo početi s Marxom, neodoljivo bi nas morale podsjećati bezbrojne činjenice o stravičnim socijalnim nejednakostima i nepravdama koje su proizvod sustava društvenih odnosa. Uostalom, na te nepravdne društvene odnose snažno nas podsjećaju i uvodni stihovi pjesme »Crveni makovi« danas gotovo zaboravljenog podravskog seljaka i književnika stradalog u Jasenovačkom logoru, Pavleka Miškine: »Opet su jutros procvali u žitu makovi sneni...gorki su, sinko, plodovi... Čemer je ono procvao. Umjesto zlatne pšenice, korov je tamo niknuo ... Seljak je polje stvorio. Hajduk je svijetom harao. Oteo kmetu zemljicu. Zgazio njegovu pravicu«.

Tih se stihova nedavno prisjetio Miljenko Jergović i upitao zar ti stihovi »i danas ne zrače, i još pri tome i nešto znače! «² Nažalost, nije malen broj onih kojima oni baš ništa ne znače. Stoga je upravo zbog onih kojima te nepravde baš ništa ne znače, potrebno neprestano podsjećati na temu o nepravdama koje su proizvod sustava reprodukcije.

1. Napomene o inflatornom poremećaju

Iako spadam među one znanstvenike koji se nikada nisu opterećivali time da pedantno bilježe sve svoje objavljene radove, ipak i na osnovu površnog pregleda radova koje sam potpisao, a objavljeni su u brojnim časopisima ili u posebnim izdanjima, mogu sa sigurnošću reći da je najveći broj među njima preokupiran inflacijom koja je u doba mog aktivnog djelovanja bila, gotovo *in continuo*, prvorazredni problem

² Miljenko Jergović, Jutarnji list, 24. svibanj 2008.

svjetskog gospodarstva. Posebno je izrazit problem bila u Jugoslaviji, zemlji u kojoj je forsirano administrativno formiranje i upotreba novčane akumulacije koncentrirane u »Općem investicijskom fondu«, a donekle u još nekoliko investicijskih fondova, među kojima su bili i oni Republički.

Sve su to polemički traktati u kojima je centar pažnje na društvenim odnosima reprodukcije koji su pod naplavinom mnoštva kvantitativnih pokazatelja duboko potiskivani i time u krajnoj liniji iz analize inflacijskog procesa potpuno isključivali posljedice mjera ekonomske politike na dohodak gospodarskih subjekata. Drugačije nije bilo ni za očekivati u sustavu u kojem je sve bilo podređeno administrativnom formiranju ukupne društvene novčane akumulacije pa makar se ona formirala zadiranjem u supstancu, a uz to sve većim zaduživanjem u inozemstvu.

U svjetskim razmjerima promatrano, a to se odnosi prvenstveno na najrazvijenije zemlje svijeta, razmatranja inflatornog procesa neusporedivo su svestranija iako i tamo dolazi do izražaja potiskivanje društvenih odnosa reprodukcije koje se, u načelu govoreći, razmatra tek kao izraz međunarodnih neusklađenosti i proturječnosti između najrazvijenijih. Iako se za te analize može tvrditi da su kvalitetno razrađene i vrlo dobro elaborirane, nedvojbeno je da su i one jednostrane jer zanemaruju defekte vladajućeg sustava svjetskih ekonomskih odnosa koji neumitno odražavaju temeljne osobine sustava reprodukcije zasnovanog na profitorskom principu. Taj se princip tretira samo kao pokretačka snaga razvitka, a ni u kojem slučaju kao uzročnik sve izraženijih socijalnih razlika u svakoj od zemalja utemeljenih na tom principu ili kao uzročnik neravnopravnosti i nejednakosti u razvitku pojedinih zemalja i to sve do trenutka dok u tim zaostalim zemljama nije namirisana mogućnost izdašnog ostvarenja profita. Sve dok se to novo izdašnije profitno lovište ne detektira, ne zamjećuje se da su hladnoća i sebičnost društvenih aktera koji dominiraju tisućljećima neizbježno morale proizvoditi zatorne, negativne i otuđujuće silnice koje neumitno dovode do poremećaja u dotadašnjim odnosima koji su, ma koliko bili hvaljeni, već svi nagriženi procesom truljenja. Trulež i raspadanja koja su tijekom duge povijesti ljudske civilizacije mijenjala svoj konkretni izraz, suštinski su se održala do dana današnjega. To je konstanta koja se nedovoljno uvažava premda se ona obilato, uglavnom politikantski ili populistički koristi, ali bez ikakvog stvarnog učinka. Možda tek

kao apel i vapaj star već tisućljećima. Taj se apel tek tekstualno obogaćuje nekim novijim činjenicama kao što je, među ostalim, luđačka trka oko naftnih izvorišta koja se nadovezala na sukobe oko teritorija i tržišta koji su joj prethodili.

Sve to opisivao sam i obrazlagao u stotinjak mojih objavljenih tekstova među kojima bih posebno istaknuo onaj pod naslovom »Goropadna inflacija«³ objavljen 1985. g. i onaj objavljen 1980. g. pod naslovom »Monetarni sistem i udruženi rad«⁴ i njihove svojevrsne nastavke među koje spadaju i moje dvije zadnje objavljene knjige »Financijski mehanizam i hrvatska zbilja«⁵ i »Hrvatska u svjetskom vrtlogu«⁶.

Ni danas, nakon gotovo tri desetljeća od objavljivanja onih prvo spomenutih radova, kao i ovih novijih, ne bih ni jednu tvrdnju tamo iznesenu mijenjao iako sam svjestan činjenice da moji pogledi ni onda, kao ni danas, ne bi naišli na podršku većine ekonomista, a o političarima da i ne govorim. Kad navodim činjenicu osporavanja mog tumačenja inflatornih poremećaja koji su se u toku moje prakse jedan za drugim nizali, potrebno je napomenuti da se to osporavanje ne odnosi na faktografiju koja oslikava inflatorni ambijent, nego tek na moja upozorenja da se u srži svakog ekonomski značajnog gospodarskog poremećaja (ne samo inflacije, nego jednako tako i svih ekonomskih i financijskih kriza), nalaze odnosi koji determiniraju proces formiranja kapitala.

Moj je naum upravo to objasniti. To je smisao i mojih prethodnih priloga. S tim u vezi moram naglasiti da sam se pri pisanju tih tekstova osjećao potpuno slobodno, premda su bili u neskladu s prevladavajućim stavovima koji su se smatrali službenima, a nadolazili su iz tadašnjih vlada i gurani su kroz glavna politička tijela.

Ne mogu ovdje ne spomenuti takozvanu Veliku reformu iz 1965. godine koja je administrativnim prekrajanjem odnosa cijena i deviznog tečaja kao glavnu polugu reforme predvidjela blokadu svih plaća koje su uz inflaciju koja je 1965. iznosila više od 100 % morale biti zadržane na nivou 1964. godine što je bila glupost bez presedana te se izrodila u novi inflatorni udar koji se nakon toga nije zaustavio

3 Perišin, Ivo: »Goropadna inflacija«, Zagreb, 1985.

4 Perišin, Ivo: »Monetarni sistem i udruženi rad«, objavljeno kao brošura od 33 stranice, Marksistički centar; Beograd 1980, Udruženje banaka Jugoslavije, br.7, 1980.

5 Perišin, Ivo: »Financijski mehanizma i hrvatska zbilja«Barbat, Zagreb, 2000.

6 Perišin, Ivo: »Hrvatska u svjetskom financijskom vrtlogu«, Razlog, Zagreb, 2006.

uza sve mudrolije ekonomske vlasti i pored sve većeg zaduživanja zemlje prema inozemstvu.

I sada pišem ovaj tekst, ali sa zebnjom od nasrtaja sada tobože oslobođene ekonomske misli kojoj nije ni na kraj pameti dopustiti slobodnu kritiku *sacrosanctnog* vladajućeg poretka, iako se iza toga krije divlji kapitalizam. Istina, pri tome gotovo svi oni na sva usta s gađenjem gundaju o sramotnim pojavama pa, uz ostalo, i o nehumanim odnosima kada je riječ o položaju radništva. Ipak, rijetki će od njih dozvoliti pomisao da je to stanje povezano s kapitalističkim sustavom i državom koja taj sustav servisira.

2. Iskustvo izopačene prakse tobožnjih socijalističkih reformi

I ovaj tekst pišem sa sviješću da moje teze neće naići na odobravanje i sa strepnjom da će me pobornici obrane postojećeg sustava proglasiti zagovaračem nekih starih socijalističkih ideja koje su u pokušaju njihove primjene krenule primjenom azijskih metoda i upravo zbog toga, umjesto socijalističkih odnosa, doveli do katastrofalnih ekonomskih, političkih i socijalnih posljedica. Upravo na tom promašaju tobožnjih socijalističkih pokušaja snažno se razvilo uvjerenje da je kapitalistički sustav odnosa gotovo besprijekoran i maksimalno efikasan. To je opisano u velikom broju knjiga. Jednu od njih ovdje bih posebno spomenuo, a to je knjiga R.L. Bruckbergera »Le capitalisme : mai c'est la vie!«⁷ koja taj sustav glorificira mnoštvom činjenica koje su neosporne, posebno ukazivanjima na strahote tobožnjeg socijalizma koji je pretendirao biti konkurent kapitalizmu. Upravo s tim povezano, sklon sam stavovima koji zastupaju gledište da je »azijatski model« izgradnje nekakvog *kvazisocijalizma* koji se u brojnim varijantama proširio svijetom, najviše doprinio da se održava i obožava sustav u kojem glavnu pokretačku snagu čini princip »sve za sebe, a što manje za druge ljude«. Zastrašujući su efekti tragičnih eksperimenata izgradnje socijalizma, počevši od onog u Sovjetskom savezu kao najizrazitijem primjeru „azijatskog modela socijalizma“, a koji se u brojnim varijantama proširio nerazvijenim zemljama nudeći brz razvitak i nadolazeću socijalnu pravdu, a rezultirao ekonomskom katastrofom. Nije tu dovoljno spomenuti Sjevernu Koreju i Zimbabve gdje je Mugabeova praksa likvidacije kolonijalizma uvela u bijedu jednu od najbogatijih zemalja Afrike, nego i sve ostale zemlje u

7 Bruckberger, R.L.: »Le capitalisme : mai c'est la vie«, Plon, 1983.

kojima su nadobudni preobražaji socijalističkog predznaka u nizu zemalja brzinski propadali. Svi ti primjeri, djelomično su uzroci idolatrije kapitalizma. Premda je ta izopačena praksa pravi glogov kolac za neosporno napredne ideje socijalizma, postaje sve očitije da se približava kraj idili o nezamjenjivosti vladajućeg sustava kojeg sve snažnije potresaju društveni i politički problemi i to u prilikama kad je čovječanstvo razderano sukobom egoizama u svrhu ekonomske premoći u zgrtanju profita.

Tu činjenicu nije mogao ne zapaziti i poglavar Katoličke crkve Papa Benedikt XVI. koji je suvremeno stanje vrlo uspješno opisao u svojoj homilji na euharistijskoj svetkovini na blagdan Sveta Tri Kralja 2008.: »Čovječanstvo je razderano sukobom egoizama u svrhu ekonomske premoći grabljenju energetske i sirovinskih izvora«⁸. Na tu ocjenu može se nadovezati dramatika koja nadolazi iz hladnoće i sebičnosti društvenih aktera na što je već prije šezdesetak godina ukazao Ivo Kozarčanin upozoravajući na egzistencijalnu ugroženost svijeta koji je izgubio svoje svjetotvorne silnice čemu je pogodovala socijalna bijeda i polarizacija bogatih i siromašnih.⁹

Svakom slijepcu postaje vidljiva nemoć postojećeg sustava da se uhvati u koštac s golemim problemima suvremenog svijeta. Pa ipak, i pored zabrinjavajućih pojava širom svijeta rasprostranjenog siromaštva milijuna stanovnika, još uvijek je dominantna trivijalizacija sumorne zbilje kojom dominiraju glad, bolest i siromaštvo stanovnika našeg prekrasnog planeta kojeg je upravo taj sustav doveo na sam rub samouništenja. Činjenice koje to potvrđuju temeljito su prezentirane i u svakodnevnom tisku pa pretpostavljam da nema potrebe da ih ovdje navodim. Uostalom, čitaocima ne želim zamarati ni posebno zanimljivom faktografijom koja sve to ilustrira pa, uz ostalo, objašnjava i ekonomske i financijske krize, a među njima i suvremeni inflatorni proces. Ono što bi nas trebalo posebno zanimati jesu pitanja koja su najneposrednije povezana s bitnim karakteristikama društvenog sustava reprodukcije koji od pamtivijeka nosi obilježja grabeža koji omogućuje vladavinu manjine nad većinom, a sve je više nedorastao da bez radikalnih, a postupnih promjena, spriječi propast čovječanstva. Opravdanje te nesposobnosti suvremenog društvenog sustava stalno se dokazuje neuspjehom tobožnjih »socijalističkih« eksperimenata koji se ni po čemu ne mogu smatrati socijalističkima, jer se u svim tim slučajevima radilo o nekakvom *bastardu* koji je bio

⁸ Jutarnji list, 7. siječnja 2008.

⁹ Milanja, Cvjetko: »Ivo Kozarčanin (1911.-1941)«, Forum, br.1-3, siječanj-ožujak 2008., str. 220-239.

proizvod raznoraznih problema među kojima su i nacionalistički i ekonomski problemi za koje se pretpostavljalo da će nasiljem biti brzo riješeni. To je dokaz potpunog neznanja o društvenim procesima.

Povijest, *magistru vitae*, možemo pratiti još od Sumerićana 3.000 godina prije Krista, preko prve Babilonske dinastije i Babilonskog carstva kojeg slijedi period asirske dominacije nad Babilonom i Novo Babilonsko Carstvo (7. stoljeće prije Krista) pa zatim dvjestogodišnja perzijska uprava za kojom nadolazi helenistički period. Ovo posljednje razdoblje, slično onima koji mu prethode, započeto je prodorom nomada koji su postepeno osvajali stepske pašnjake i, za razliku od mezopotamijskih država, kao sredstvo razmjene imali stoku umjesto ječma i sličnih žitarica.

Sve navedene promjene centara moći pokretane su nastojanjima za ovladavanjem novih prostranstava koji su omogućavali sigurniju egzistenciju plemena ili naroda, ali odmah zatim slijedila su socijalna raslojavanja. Značajnu ulogu u tom procesu raslojavanja imali su kreditni odnosi koji su se snažno razvili prije pojave novca, a njihova razarajuća uloga u razvitku nejednakosti, pa i ropstva, nije se uspjela spriječiti ni zakonskim odredbama koje nalaze istaknuto mjesto u Hamurabijevom zakonu u doba Babilona i u helenističkom društvu u Solomonovim propisima. Sva ta usputno i kratko spomenuta povijest čovječanstva nosi u sebi klicu ljudožderstva ili, blaže rečeno, prevlast jačih. Konkretni oblik te eksploatacije i njeni razmjeri mijenjaju se i tako određuju društvenu konstituciju koja se također postupno mijenja kako bi postala što učinkovitija. U tom procesu sve značajnije mjesto zauzima srednji sloj koji svojim nastojanjem vlastitog probitka postaje sve značajniji ligament sustava. Upravo se zato svaki od tih sustava dugo održava te ga ne mogu dovoljno potresti pobune onih ekonomski najugroženijih. Ta se logika održava kroz svu povijest društva sve do današnjeg koje u tom razvoju postaje sve kaotičnije.

Na temelju toga, moglo bi se zaključiti da je u suvremenom kaosu znanost ostala zadnja nada. Stoga, unatoč prijekorima koji se mogu uputiti Sjedinjenim Američkim Državama one, bar što se tiče znanosti, uživaju moje najveće poštovanje. U Sjedinjenim Državama nalazi se nadmoćni znanstveni potencijal koji bi mogao pronaći rješenje s kojim će se, uz sve ostalo, postupno preobraziti i postojeći sustav društvenih odnosa. To bi trebao biti rezultat sveukupnoga dugotrajnoga društveno-tehničkoga, ekonomskoga, tehnološkoga i političkog revolucioniranja i razvoja, o čemu već dugo vremena

piše Adolf Dragičević. Posebno isticanje Sjedinjenih Američkih Država predstavlja nepobitnu činjenicu koja nimalo ne podcjenjuje znanstveni potencijal Europe i Rusije, a zatim Kine i Indije, premda dvije posljednje imaju pred sobom još uvijek nezamislivo složene socijalne probleme.

3. Tehnološke promjene i političko revolucioniranje - osnovna snaga budućeg razvoja

Tematike tehnološkog i političkog revolucioniranja ovdje ću se tek djelomično dodirnuti ostavljajući je akademiku A. Dragičeviću koji je svojim kapitalnim radovima u nju najdublje zašao. Za razliku od vodećih socijalističkih revolucionara, on je razmišljanja o društvenim promjenama čvrsto povezao uz razvitak proizvodnih snaga koje svojim suvremenim tehničko-tehnološkim promjenama ruše ograde koje je na principu profita izgradio kapitalistički sustav. Taj je proces A. Dragičević temeljito obradio u nizu svojih članaka i knjiga, među kojima posebno mjesto zauzima opsežna knjiga »Doba kiberkomunizma«¹⁰. To je njegovo djelo najčvršće utemeljeno na fundamentalnoj tezi Karla Marxa o revolucionarnom značenju razvitka proizvodnih snaga, a što je posebno značajno, on je to povezao s novim tehnološkim dostignućima koji su svoj najneposredniji izraz našli u svim područjima ljudske znanosti od biologije i biokemije pa sve do nanotehnologije. Nadošao je time na one brojne, a nama još nedovoljno poznate činjenice o diversificiranim tokovima koji su se međusobno toliko isprepleli da svojom cirkulacijom još uvijek hrane društveni sustav utemeljen na nemilosrdnoj eksploataciji koja osigurava vladavinu onih najbogatijih.

Autori knjige »Doba kiberkomunizma« tu isprepletenu cirkulaciju koja se odvija kroz mnoštvo financijskih korporacija, a posredovana je bezbrojem snažnih dilera, nisu razrađivali, jer je ona toliko isprepletana da skriva financijske spletke koje se posredstvom tih tokova odvijaju. Tih je spletki bilo *a la long* tijekom razvoja famoznog dioničarstva. Ovdje ne bi trebalo ni spominjati onu iz 1720. godine poznatu pod nazivom *South Sea Bubble* koja je bila najneposrednija pljačka zavedenih ulagača, s tim da su takve, ali neusporedivo sofisticiranije spletke, svojstvene i suvremenom svijetu. Uostalom, one su povezane i sa suvremenom financijskom

10 Dragičević, Adolf i Dražen: »Doba kiberkomunizma«, Golden Marketing, Zagreb, 2004.

krizom, a pripisane su ljudskom neznanju iako je ona prvenstveno izraz super razvijenog korporacijskog sustava koji se najpotpunije može sagledati posredstvom uvida u snažnu financijsku muskulaturu velikih konglomerata koji su koncentrirani u najrazvijenijim zemljama. Tih super snažnih mega-tvrtki krajem 20-og stoljeća po podacima UNCTAD-a bilo je 37.000. One su imale 200.000 afilijacija s razvijenim poslovanjem što super velikim korporacijama omogućuje dominaciju na financijskom tržištu, a time i nad proizvodnjom i investicijama. Ta činjenica, svojstvena kapitalizmu kao društvenom sustavu, tijekom razvitka tržišta postajala je sve izraženija o čemu najuvjerljivije govori primjer nafte čije značenje raste s razvitkom kapitalizma i to ne samo kad je u pitanju energetika, nego jednako tako kad je u pitanju promet, industrija i poljoprivreda, avijacija i motorizirano oružje. Pod utjecajem svega toga došlo je do monopolizacije eksploatacije i trgovine naftom u čemu je najznačajniju ulogu imao super snažni kartel. Kasnije je nazvan kartelom »Sedam sestara«, a osnovan je sporazumom između kompanije britanske Vlade Anglo-Persian Oil Co. i Rockefellerova Standard Oila i postao je najmoćniji gospodarski kartel u povijesti s tim da je u stvarnosti postao jedna institucija. Tako su vrlo brzo kartelizirani izvori nafte, njezina trgovina i koncesije. Godine 1927. u dotadašnji sporazum uključena je i Francuska i time je povučena tzv. crvena linija podjele koja se donedavna održala na štetu manje razvijenih i slabo politički razvijenih zemalja bogatih nalazištima nafte. Tek nakon Drugog svjetskog rata prividno je oslabila moć financijskog kartela. Premda su ojačale snage nacionalizma, ekonomska dominacija američkih naftnih sestara nije iščezla. Štoviše, ona se proširila uz pomoć vojne i ekonomske moći SAD-a, nastojeći pri tome ovladati prvenstveno zemljama oko Kaspijskog mora, a zatim svim onim područjima na kojima se naslućuje otkriće nalazišta nafte.

O tome se i kod nas podosta zna, ali o sofisticiranim modalitetima stjecanja profita tek se uopćeno priča i to bez uvida u moć krupnih dilerskih kompanija koje su se na tom sve većem tržištu razvile i razgranale. Tih je razgranatih dilerskih kompanija, a *de facto* i investicijskih banaka, velik broj, a sve one razvile su se početno iz brokerskih kuća koje su mnoštvom akvizicija prerastale u moćne konglomerate koji su potpuno ovladali tržištem, i ne samo tržištem nafte. Među njima posebno se ističu »Morgan Stanley«, »Salamon Brothers«, »Merrill Lynch Capital Markets«, »Goldman Sachs«

itd., koje sve redom opisuje Paul Hoffman u svojoj knjizi »The Dealmakers«.¹¹

Upravo djelovanjem tih dilerskih konglomerata došlo je do korijenitih promjena u modalitetima stjecanja profita najsnažnijih naftnih korporacija koje u trgovini naftom stalno ostvaruju velike profite s tim da je taj profit skriven u mnoštvu njihovih ogranaka, ili pak vođen kao vlasništvo pojedinih naftnih zemalja. Najbolji primjer za to je, po svemu sudeći, Dubai koji ovih godina ulaže tisuće milijardi dolara na izgradnju tzv. »Otoka Svemir«, otoka u obliku sunčevog sustava, koji se vodi kao vlasništvo tamošnjeg šeika, iako se iza toga kriju ogromni dobitci naftnih korporacija koje time ulaze u dugoročne plasmane koji bi tijekom vremena trebali donijeti nove ogromne profite privlačeći najbogatiju klijentelu svijeta.

Sve te nezamislivo velike profite najmoćnije naftne korporacije ostvaruju specifičnim terminskim transakcijama u kojima se primjenjuju standardizirani ugovori i indeksi. Ta praksa nije svojstvena samo tržištu naftom jer se ona primjenjuje i u trgovini drugim burzovnim transakcijama i u bezbroj operacija na tržištu kapitala. U velikom broju slučajeva ona je dovela do financijske krize među kojima i do krize koja je pred desetak godina zahvatila Orange County, jednu od najbogatijih provincija Sjedinjenih Država, a koja je također bila posljedica spekulativnih osobina sadržanih u društvenom sustavu u kojem je stjecanje profita glavna osobina i glavno mjerilo uspješnosti.

U krajnoj liniji, a ne navodeći brojne primjere, rekao bih da je i kriza hipotekarnog tržišta u SAD-u uvjetovana osobina financijskog tržišta koje je utemeljeno na kapitalističkom principu profita. Dubina te krize postala je očita tek kad je ona zahvatila dvije moćne poludržavne hipotekarne institucije – Fanny Mae i Freddie Mac – koje u svom portfelju imaju polovinu hipotekarne imovine SAD, a sve te transakcije garantirane su od vlade pa ih vlada sada mora izvlačiti uz pomoć FED-a. Za bilo koju drugu zemlju osim SAD-a takva intervencija bila bi nemoguća. Ta mogućnost SAD-a povezana je s činjenicom da samo one imaju sposobnost da se na osnovu dugova stvara novac i ulijeva ga se u gospodarstvo koje tone u sve većoj zaduženosti stanovništva koje gubi svoju imovinu i izloženo je sve većim izdacima. Sposobnost stvaranja kapitala na temelju dugova SAD su dokazale su razvitkom eurotržišta, a tu sam

¹¹ Hoffman, Paul: *Dealmakers, Inside the World of Investment Banking*, Garden City, NY, Doubleday, 1984.

temu široko obradio u knjizi »Svjetski financijski vrtlog«.¹² Kako bi bez te sposobnosti, kako mnogi kod nas misle, »jadna Amerika« bila u stanju financirati rat i to na širokom frontu i istovremeno, davati obimnu novčanu pomoć (od milijardu dolara) kao sada od Rusije ugroženoj Gruziji? Toj sposobnosti pridonosi i činjenica što je dolar još uvijek glavna svjetska valuta iza koje se krije ekonomska moć SAD-a koja je dobrim dijelom oslonjena na nadmoći američkih naftnih kompanija koje vladaju tržištem nafte. Te su kompanije spomenutim standardiziranim ugovorima tretirane kod autoriziranih operatora na specijaliziranim burzama koje fiksiraju uniformne uvjete ugovora, a uz to postoje klirinške kuće što omogućuje da ih kupci tih ugovora mogu prodati bez da traže *kontraparta*, što nije moguće kod terminskih ugovora. Jedino što nije propisano jesu cijene tih ugovora jer se one formiraju kao predmet aukcijske negocijacije. Upravo su tu sadržane ogromne mogućnosti zarade.

Vještinom velikih transaktora, a to su velike multinacionalne kompanije, i pod utjecajem povremenih naftnih kriza, uz fizičko tržište razvilo se tzv. papirno tržište na kojem se trguje obećanjima prodaje kroz mjesec, dva, tri ili više. Volumen tih transakcija u vrijeme dok sam pratio taj razvitak, a to je bilo krajem 20. stoljeća, bio je pet puta veći nego onaj na fizičkom tržištu. Koliko je meni poznato, kod nas se zbivanja na tom raspršenom papirnom tržištu nedovoljno prate pa se u javnosti i ne zna da su ta tržišta zatvoreni klub na kojem vlada pedesetak velikih igrača – kompanija *tradersa* s jedinicom trgovine od 500.000 barela. Na Numexu trećina transakcija otpadala je na petrolejske kompanije, dok su drugu trećinu obavljali *tradersi* koji su polutrgovci i polušpekulanti zainteresirani za burzovni promet. Nazivaju ih »rafinerima Wall Streeta« koji su uglavnom povezani s velikim financijskim firmama kakve su na primjer Phibro, Salomon Brothers, Morgan Stanley i još neki. Treću trećinu transakcija obavljaju čisti špekulanti koje se nazivalo »dentistima New Yorka« među kojima su velike banke koje se tim špekulacijama osiguravaju od fluktuacija kamata i valutnih tečajeva. Po svemu sudeći ta se slika u mnogome promijenila s jačanjem uloge izvornih proizvođača i novih ekonomskih sila među kojima na prvom mjestu treba spomenuti Kinu i, posebice, Rusiju koja je postala jedan od najvećih igrača na svjetskom tržištu i brojnim regionalnim tržištima na kojima mali igrači, u koje bismo mogli ubrojiti i Inu, nisu ništa drugo do

¹² Perišin, Ivo: »Svjetski financijski vrtlog«, Biblioteka »Ekonomske probleme«, izdanje Naprijed, Zagreb, 1988.

orahove ljuske na uzburkanom naftnom moru. No, to su pitanja u koja nemam nikakav uvid pa tu tematiku prepuštam specijalistima koji nas za sada o svemu tome i ne obavještavaju osim tu i tamo nemuštim, povremenim polemikama.

4. Nekoliko opservacija o suvremenoj inflaciji

Po mojoj procjeni nije moguće objasniti suvremeni inflatorni proces bez da se u tu procjenu uključi međusobna konkurencija velikih sila i njihovih naftnih korporacija u što mi nemamo dovoljan uvid, pa se stoga pojednostavljeno tvrdi da je sadašnja inflacija prouzrokovana naftnom krizom iako se izatekriže krije nemilosrdna borba za ostvarenje što većih profita koji dosežu veličinu koja se izražava u trilijunima dolara, a koji se uglavnom neproduktivno koriste. S tim povezano, danas najozbiljniji komentatori tvrde da su problemi povezani s činjenicom da se već srušio Pax Americana. To je problematična tvrdnja, jer se i ovaj put radi o svjetskom gospodarskom kovitlacu koji ogroman kapital koji se crpi iz nafte upotrebljava prvenstveno za održavanje ekonomske i vojne premoći na bojištima koja su se proširila čitavim svijetom, kao i za monumentalne građevine koje suvremenom čovječanstvu koje se guši u bezbroju nevolja nisu uopće potrebne. Sve to izraz je društvenog sustava kojeg smo u ovom radu, pretpostavljam, dovoljno opisali u prethodnim poglavljima pa se na ta pitanja ne bih ponovno vraćao.

Što se pak tiče naše zemlje, u to se ne bih ni upuštao jer su sve činjenice dobro poznate premda se o nekima ne smije ni govoriti. Uostalom, zašto bih se u to upuštao kad je u Hrvatskoj sva vlast koncentrirana na jednom mjestu s kojega se tvrdi da im je sve poznato, a nikako da vide da je Hrvatska opterećena prvenstveno neradom i beskrajem zahtjeva za subvencijama iako upravo te subvencije šire atmosferu nerada. Usputno ću spomenuti da sam prije nekoliko dana slušao emisiju o položaju ribara u kojoj je zahtjev za subvencijama argumentiran njihovom tlapnjom da su bolje živjeli u prošlosti i ta se tvrdnja u toj emisiji snažno podržava, iako je dobro poznato kako su oni u prošlosti teško živjeli i »naporno kao konji na veslima mrcvarili«. Takve tvrdnje kod nas su moguće jer nikako da se prizna postojeća nezaposlenost, premda je ona invalidskim i sličnim spletkama bila desetkovana. Spletke koje su pretvorile velik broj radno sposobnog stanovništva u invalide i umirovljenike uneredile su mirovinski

sustav, ali se o tome ne smije polemizirati. A da se i ne govori o mogućnosti samoorganiziranja, kako nezaposlenih tako i onih koji rade obespravljani i bez plaća u »neperspektivnim« poduzećima koja bi i uz malu podršku društveno-političkih struktura bila u stanju organizirati efikasnu proizvodnju, obnavljajući tako zapuštenu industriju i izmijeniti socijalne prilike. To bi bio svojevrsni povratak na sustav samoupravljanja kojega u ono prošlo doba nismo razvili, nego ostavili utopljenog u modelu centralizirane akumulacije koja se mogla stvoriti samo zadiranjem u supstancu dohotka proizvodnih jedinica s čime je njihov razvitak ponovno vraćen pod vlast otuđenog kapitala. I ovo je svetogrдна tema u koju će se kad-tad morati zaći ukoliko se zemlja želi osloboditi pretjeranog uvoza, povećati izvoz i postepeno likvidirati brojne deficite. Zaposlenost koja uvažava činjenicu otvorene i skrivene nezaposlenosti, uključujući tu i kruh bez motike, a time i zapuštena polja, ključni je problem ovog društva koji se može riješiti samo na dosljedno provedenom principu samoorganiziranja. Tek na tom principu realistički bi se sagledali problemi turizma bez da čitavu hrvatsku obalu prodamo strancima. Također, tek nakon što se pokrene proces samoorganiziranja u jasnijem svjetlu sagledali bi se i problemi ekologije i krupne prometne infrastrukture, a po mojoj ocjeni, i problem pravosuđa u najširem smislu te riječi. Tehnološke promjene koje zahvaćaju svijet na toj podlozi samoorganiziranja dobile bi svježu krv ukoliko se ponovno tu ne bi uklinilo nekakav pit bull koji bi svim zagrizom otrgnuo ono što je za samoorganiziranje najvažnije, a to je dohodak proizvođača, i vratio ga na sustav plaća koji im netko drugi određuje. Međutim, pri samom spomenu nezaposlenosti u smislu kako sam je ovdje definirao, s ironijom se odbacuje pomisao na njeno značenje, a da se pri tom i ne zapita gdje je rješenje. Je li ono u tome da Hrvatska narodna banka gomila devizne rezerve za sudnji dan koji će doći, ili u tome da bankarski sustav na nevoljama ostvaruje velike profite, ili pak u tome da se nekakva, često i nepostojeća dobit, pripisuje kao nagrada našim slavim menadžerima što je danas slučaj koji se tobože i ne zapaža dok misleći dio građana koji pošteno rade od toga povraća?

Summary

The author gives his opinions about the causes of social inequalities, poverty, unemployment and inflation as products of social relations and the production system. The author is also very critical about the analyses of the causes of inflation which disregard the defects of the ruling system of economic relations. It is precisely this system, whose characteristic is production based on the profiteer principle, that numerous analysts treat as the driving force of development and not as a cause of the increasingly pronounced social differences. The author gives numerous examples from history but also from the recent past, finding arguments to prove that, according to him, the model of building a socialist society was perverse, claiming that it was an Asian model which in fact represented a blow to any thought of a possible social improvement. In the end, the author reviews the current state of Croatia, pointing to one of the basic problems of Croatian economy, the evident and hidden unemployment, accompanied by idleness. In order to solve this problem it is necessary to find organizing models, and the author sees one in the process of self-organizing of the workers who take on their rights and responsibilities.

Key words: social relations, production, inflation, economy, unemployment, socialist reforms

Literatura

Bruckberger, R.-L., *Le capitalisme : mai c'est la vie*, Plon, 1983.

Dragičević, Adolf i Dražen: *Doba kiberkomunizma*, Golden Marketing, Zagreb, 2004.

The Economist, godište 2007/2008.

Hoffman, Paul: *The Dealmakers – Inside the World of Investment Banking*, Doubleday and Company, 1984.

Jergović Miljenko, Jutarnji list, 24. svibanj 2008.

Milanja, Cvjetko: „Ivo Kozarčanin (1911 – 1941)”, *Forum*, br.1-3, siječanj-ožujak 2008., str. 220-239.

Newsweek, godište 2007/2008

Perišin, Ivo: *Monetarni sistem i udruženi rad*, objavljeno kao brošura od 33 stranice, Marksistički centar; Beograd 1980, Udruženje banaka Jugoslavije, br.7, 1980.

Perišin, Ivo: *Goropadna inflacija*, Zagreb, 1985.

Perišin, Ivo: *Svjetski finacijski vrtlog*, Biblioteka Ekonomski problemi, Naprijed, Zagreb, 1988.

Perišin, Ivo: *Finacijski mehanizma i hrvatska zbilja*, Barbat, Zagreb, 2000.

Perišin, Ivo: *Hrvatska u svjetskom finacijskom vrtlogu*, Razlog, 2006.